

Contributiekaart SAL met het logo van Scheppend Ambacht Nederland

Emmy Jacobs-Arts m.m.v. Jac van den Boogard

*Schepper naast God: Scheppend Ambacht Limburg, 1949-1978*¹

Vlak na de Tweede Wereldoorlog was de positie van kunstambachten als glazeniers, edelsmeden, weefsters en boekbinders zorgelijk. Oprukkende massaproductie dreigde deze scheppende ambachten te verdrukken.² Velen verlieten hun beroep, terwijl er onder jongeren weinig animo bestond voor een ambachtelijke beroepskeuze.³ Het nationale Centraal Orgaan van het Scheppend Ambacht (COSA, opgericht in 1948) probeerde die ontwikkeling te keren. Het programma van het COSA was gericht op versterking van de economische positie en de mogelijkheden voor de ambachtsman door de verstrekking van overheids gelden aan regionale ambachtsverenigingen.⁴ De benodigde middelen werden verstrekt door de Hoofdgroep Ambacht van het Ministerie van Economische Zaken. Daarnaast bevorderde het COSA de export van Nederlandse ambachtsproducten, onderhield het een permanente tentoonstelling te Delft en gaf het een tijdschrift uit onder de naam *Scheppend Ambacht*. Zes regionale organisaties sloten zich bij het COSA aan, namelijk die in Noord-Brabant, Gelderland, het Gooi, Overijssel, Friesland en Limburg.⁵ Het COSA bestreek daarmee tachtig procent van het totale georganiseerde kunstambacht.⁶

In 1948 hield het Economisch Technologisch Instituut Limburg (ETIL) een enquête onder Limburgse ambachtslieden. Hun aantal bleek aanzienlijk te zijn afgenomen. Het kunstambacht had dringend steun en voorlichting nodig. Mede als reactie op deze enquête werd op 7 september 1949 in het gouvernement te Maastricht de vereniging Limburgs Scheppend Ambacht (LSA) opgericht. Al voor de oprichting van LSA hadden Limburgse ambachtslieden op initiatief van de directeur van de kleiwarenfabriek Russel-Tiglia, George Goossens, gezamenlijk ingeschreven op tentoonstellingen. In 1949 begon LSA met de werving van actieve leden en reeds een jaar later organiseerde het een regionale tentoonstelling. De benodigde financiële middelen verkreeg LSA via subsidies. LSA had

¹ Bewerking van de doctoraalscriptie van de auteur (Open Universiteit, Faculteit Cultuurwetenschappen, 2001). De scriptie is te raadplegen op het SHCL. Wij danken Chris Wienk (secretariaat SHCL) voor haar bijdrage aan de tekstverwerking. Voor dit onderzoek werd gebruik gemaakt van het archief van de Stichting Scheppend Ambacht Limburg, voorheen vereniging Scheppend Ambacht Limburg en Limburgs Scheppend Ambacht. Het archief is gedeponeerd bij het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg te Maastricht (EAN 628) en bestrijkt de periode 1949-1978. Het is niet geïnventariseerd. In dit artikel wordt daarom steeds verwezen naar de stukken zelf zonder inventarisnummer.

² COSA, *Sociaal-economische situatie van de creatieve ambachten en toegepaste kunst in Nederland* (Delft 1973) 3.

³ Brief van ETIL (Economisch Technologisch Instituut Limburg) aan de burgemeesters in de provincie Limburg, Maastricht 16 juni 1947.

⁴ COSA, *Sociaal-economische situatie*, 3.

⁵ De afdelingen Noord-Brabant en Friesland bestonden al voor de oprichting van de overkoepelende organisatie COSA.

⁶ W.J. den Hertog, *Economie van het scheppend ambacht* (Amsterdam 1976) 26.

duidelijke opvattingen over toegepaste kunst en zijn plaats in de samenleving. De vereniging zag voor zichzelf een esthetisch opvoedende rol weggelegd voor het grote publiek en voor de ambachtslieden zelf. Volgens de statuten was het doel van de vereniging: het bevorderen van de beoefening van het scheppend ambacht en van de ambachtscultuur in Limburg door samenwerking met andere lichamen of instellingen in Limburg of elders die een soortgelijk doel beogen; door het organiseren van cursussen op het gebied van vaktechnisch vormgevend en algemeen vormend onderwijs; door het bevorderen van een goede vakopleiding, het opbouwen van een doelmatige afzetorganisatie in binnen- en buitenland en het geven van voorlichting.

In 1955 veranderde de vereniging haar naam in Scheppend Ambacht Limburg. In 1961 volgde een reorganisatie, opheffing van de vereniging en oprichting van de stichting Scheppend Ambacht Limburg - Stichting voor toegepaste kunsten. Het werkterrein van de stichting verplaatste zich naar de monumentale kunst en de industriële vormgeving. Het ideaal van een esthetische opvoeding werd losgelaten. Sinds het einde van de jaren zestig werd duidelijk dat zowel de stichting SAL als het Limburgse scheppend ambacht op sterven na dood waren. Vanaf 1972 was er een voortdurende discussie of het werkterrein van de stichting uitgebreid moest worden tot alle beoefenaars van de toegepaste en vrije kunsten in Limburg. Gedurende het bestaan van LSA/SAL was er een accentverschuiving opgetreden van gebruiksvoorwerp naar monumentale kunst (beelden, gebrandschilderde ramen, wandschilderingen). De situatie was in Limburg zelfs zodanig dat van een levend kunstambacht nauwelijks meer gesproken kon worden. De stichting was zich echter blijven bewegen op het terrein van de toegepaste kunsten.⁷ Omdat door acceptatie van de vrije kunsten de doelstelling van de stichting zou verwateren,⁸ werd in 1973 besloten als organisatie voor de 'toegepaste' kunsten door te gaan. Wel zouden in de praktijk de grenzen ruimer worden getrokken.⁹

Hoewel de stichting nog diverse activiteiten ontplooidde en ook nog opvallende resultaten behaalde op diverse tentoonstellingen, sliep zij langzaam in. Met het uitschrijven uit de Kamer van Koophandel in januari 1978 kwam er een einde aan haar bestaan. Gedurende bijna dertig jaar had Scheppend Ambacht Limburg de meeste vooraanstaande Limburgse kunstambachtslieden verenigd. Zij was de belangrijkste organisatie op het gebied van de ambachtskunst in de twintigste eeuw, niet alleen in Limburg, maar ook in Nederland.

Scheppend Ambacht van vereniging naar stichting

De bestuurlijke organisatie

De eerste ledenvergadering van Scheppend Ambacht, gehouden op 29 maart 1950 te Roermond, koos een Algemeen Bestuur onder voorzitterschap van de

⁷ AB, Maastricht 13 december 1971.

⁸ AB, Maastricht 22 december 1972.

⁹ DB, Maastricht 1 mei 1973.

Gouverneur Houben (rechts) wordt rondgeleid tijdens een tentoonstelling van SAL door voorzitter (links) A.V.H. George Goossens (1899-1977). Gazet van Limburg, maandag 21 juli 1952. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

hiervoor genoemde A.V.H.G. Goossens.¹⁰ Hij vertegenwoordigde de samenwerkende Kamers van Koophandel in Limburg en vervulde tevens bestuursfuncties bij het COSA, het Instituut voor Industriële Vormgeving, de Culturele Raad Limburg, het Comité van Aanbeveling voor het Limburgs Woordenboek en de stichting Kunst en Bedrijf. Twintig jaar lang was hij de leider van het georganiseerde ambacht in Limburg. Hij stierf in 1977 op 78-jarige leeftijd. De secretaris, tevens penningmeester, drs E.M. Lejeune, was als enige bezoldigde medewerker geen lid van de vereniging.¹¹ Het secretariaat was na september 1949 gevestigd in het gebouw van de Kamer van Koophandel te Maastricht en werd beschouwd als onderdeel van Lejeunes werk als secretaris van de Kamer. Zijn arbeidsuren voor de vereniging werden aan de Kamer vergoed. Per 1 mei 1959 werd het secretariaat verplaatst naar Bredestraat 12 en werd een secretaresse aangenomen die de werkzaamheden van de secretaris goeddeels overnam.¹² In verband met de slechte staat van het pand in de Bredestraat en de beperkte ruimtelijke mogelijkheden werd het secretariaat per 1 januari 1963 verplaatst naar het gerestaurerde pand van de VVV, Stokstraat 8.

¹⁰ Algemene ledenvergadering, Roermond 29 maart 1950.

¹¹ Statuten LSA 1950.

¹² AB, Maastricht 21 mei 1959.

Bewijs van lidmaatschap van Scheppend Ambacht Limburg 1953. Archief SAL/LSA, SHCL Ean 628.

Een belangrijk bestuurslid was de als esthetisch adviseur aangestelde R.H. Smeets, een kunstenaar die in 1953 directeur werd van de Academie voor Industriële Vormgeving te Eindhoven. In 1955 werd Smeets als esthetisch adviseur vervangen door W.M. Schellinx, architect en leraar interieurkunst aan de Middelbare Kunstnijverheidsschool te Maastricht.¹³ Smeets bleef wel lid van het bestuur.¹⁴ Ook de voorzitters van de ambachtsgroepen van de siersmeden, edelsmeden, pottenbakkers, meubelmakers, glazeniers en drukkers werden in het bestuur opgenomen.¹⁵

In 1955 koos het bestuur een nieuwe naam: Scheppend Ambacht Limburg (SAL), die moest uitdrukken dat de vereniging deel uitmaakte van de landelijke organisatie COSA. In nieuwe statuten werd het contact met het COSA formeel geregeld. De vereniging was autonoom voor zover het regionale aangelegenheden betrof. Aangelegenheden van landelijke of internationale aard behoorden tot de competentie van het COSA. De vereniging zou zoveel mogelijk medewerking verlenen aan de activiteiten van het COSA.¹⁶

¹³ AB, Roermond 27 januari 1955.

¹⁴ Andere bestuursleden waren drs P.C.H. Aerts (algemeen secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Limburg), drs G.G.M. van Thiel (vertegenwoordiger van het ETIL), ir G.F. Verhorst (nijverheidsconsulent voor Limburg) en ir A. van Walraven (secretaris/penningmeester van de Vereniging tot Veredeling van het Ambacht; in 1950 werd hij vervangen door ir H.J.E. Dresen, chef van de opleiding van de Staatsmijnen en lid van het hoofdbestuur van de Vereniging tot Veredeling van het Ambacht).

¹⁵ Oprichtingsvergadering 7 september 1949 Gouvernementsgebouw Maastricht, ledenvergadering, Roermond 29 maart 1950.

¹⁶ Statuten 1955.

Eind jaren vijftig ontstond grote onrust binnen de vereniging. Bestuur en leden waren ontevreden over het niveau, de werking en de opzet. In de praktijk bleek dat het werk van veel leden beneden de maat bleef en schade berokkende aan de goede naam van de organisatie.¹⁷ Secretaris Lejeune vond dat de vereniging niet selectief genoeg was en slechts producten toonde die behoorden tot de betere soort kunstnijverheid. Volgens hem moest de vereniging het accent verleggen naar het creatieve ambacht. Als middel hiertoe zag hij herballotage.¹⁸ Dertien kritische leden drongen in 1959 eveneens aan op een algehele herballotage.¹⁹ In een brief van 19 mei 1959 aan het bestuur eisten zij een ingrijpende koerswijziging. Er was veel kritiek op het optreden van de vereniging naar buiten en de opponenten wilden niet langer exposeren met mensen die producten maakten die in hun ogen niet aan esthetische normen voldeden. Door herballotage kon het niveau op een hoger peil worden gebracht. Deze voorstellen konden volgens hen alleen ingewilligd worden door een nieuw te kiezen bestuur. Zij zetten het bestuur onder druk door te dreigen hun lidmaatschap op te zeggen.²⁰

Het bestuur besloot de organisatie aan te passen aan deze eisen en veranderde de rechtsvorm in 1961 in een stichting onder de naam Scheppend Ambacht Limburg - Stichting voor toegepaste kunsten. Het stichtingsbestuur bestond uit individuele personen en vertegenwoordigers van instanties die uit oogpunt van deskundigheid, autoriteit of steun van belang waren. Een aantal zittende bestuursleden keerde in het nieuwe bestuur terug.²¹ Het werd voortaan samengesteld uit vertegenwoordigers van de provincie Limburg, de afdeling Limburg van de Vereniging van Nederlandse gemeenten, de Culturele Raad, de Jan van Eijck Academie, de Stadsacademie van Maastricht, de Academie voor Industriële Vormgeving te Eindhoven, de Kamer van Koophandel en Fabrieken voor Noord-Limburg, het ETIL, de Limburgse Kunstenaars Vereniging, en verder de bij de stichting aangesloten kunstenaars D. Engelen, beeldhouwer, en F. Slijpen, glazenier. In 1964 werd het Algemeen Bestuur uitgebreid met een vertegenwoordiger van de Federatie van beroepsverenigingen van Beeldende Kunstenaars, afdeling Limburg. Secretaris Lejeune van de vereniging werd overeenkomstig de nieuwe statuten tot directeur benoemd.

Met deze verandering wilde men uitdrukken dat Scheppend Ambacht een objectieve instantie ter bevordering van het scheppend ambacht wilde zijn. Voorheen was de vereniging meer een belangengemeenschap.²² De bij de reorganisatie nagestreefde bevordering van de toegepaste kunsten in het algemeen

¹⁷ DB, Maastricht 5 maart 1959.

¹⁸ AB, Maastricht 28 september 1959.

¹⁹ AB, Maastricht 28 september 1959 en brief van dertien leden aan het bestuur, Maastricht 19 mei 1959. Tot de dertien ontevredenen behoorden: Frans Timmermans, Dries Engelen, L. Paanakker, Kees van der Vosse, Math. Vroemen, Riet Vroemen, J. Goffin, Frans Slijpen, Eugène Laudy, Harry Pieters.

²⁰ Drie leden, Rob Stultiëns, Marianne van der Heyden en pater Rats, hadden hun lidmaatschap al opgezegd.

²¹ AB, Maastricht 28 september 1959.

²² AB, Maastricht 28 september 1959.

bleek in praktijk echter niet geheel haalbaar. In wezen bleef de stichting toch vooral een belangenorganisatie. Dit kwam onder meer tot uitdrukking in een tolerante opstelling bij tentoonstellingen.

De leden

Volgens de statuten van 1950 en 1955 was de vereniging bedoeld voor ambachtslieden die volgens eigen ontwerp of ontwerp van derden een ambachtsproduct konden vervaardigen dat aan vaktechnische eisen en aan normen van goede vormgeving voldeed.²³ Het bestuur stelde een ballotagecommissie samen die omtrent de toelating van aspirant-leden moest adviseren. Aspirant-leden werden beoordeeld op grond van hun werkstukken of foto's hiervan en na een bezoek van de toelatingscommissie aan hun werkplaats.²⁴ In 1950 werd daarnaast een jury ingesteld om alle producten te beoordelen die uit naam van de vereniging naar tentoonstellingen werden gezonden.²⁵ Directieleden en leraren van (kunst)nijverheidsscholen en ambachtsscholen werden als niet-werkende leden aangenomen.²⁶ Toelating van niet-zelfstandige ambachtslieden werd ook op prijs gesteld.²⁷ Het LSA besloot in 1952 Hub Levigne, een bekend Limburgs graficus en docent aan de Jan van Eyck Academie, tot erelid te benoemen.²⁸

In de periode 1949-1953 steeg het aantal leden van 49 tot 93, verdeeld over een zestal ambachtsgroepen: siersmeden, edelsmeden, pottenbakkers, meubelmakers, glazeniers en drukkers.²⁹ Ambachtsgroepen dienden voor het onderlinge contact en het oplossen van specifieke vakproblemen.³⁰ Toename van het ledental zorgde voor verdere differentiatie van de ambachtsgroepen. Zo werden de glazeniers/schilders, de houtbewerkers en de pottenbakkers de grootste groepen met tezamen 55 procent van het ledental.³¹ Ook siersmeden en kunstnaaldwerksters waren goed vertegenwoordigd. Tussen 1954 en 1961 schommelde het ledenaantal tussen de 85 en 104, met een gemiddelde van 96 per jaar. In 1955 en 1956 had de vereniging het grootste aantal leden: 94 en 104.³² Vooral de groep beeldhouwers breidde zich uit. In deze periode behoorde die met de glazeniers, pottenbakkers en meubelmakers tot de grootste ambachtsgroepen. In de jaren na 1956 daalde het aantal leden tot 85 in 1961.³³

De reorganisatie in 1961 betekende een verlies aan leden. Scheppend

²³ Statuten 1950 en 1955, artikel 9 lid 1.

²⁴ Juryvergadering, Maastricht 31 januari 1951.

²⁵ Juryvergadering, Valkenburg 16 juni 1951. De leden waren esthetisch adviseur R. Smeets, prof. dr J.J.M. Timmers en architect J. Huijsmans.

²⁶ AB, Maastricht 17 november 1949.

²⁷ AB, Maastricht 28 februari 1951.

²⁸ AB, Roermond 8 december 1951 en 31 mei 1951; briefwisseling E. Lejeune en H. Levigne, Maastricht september 1952.

²⁹ Correspondentie LSA - College van B. en W. van Maastricht maart 1950.

³⁰ AB, Maastricht 24 augustus 1950.

³¹ De aantallen worden verantwoord in de scriptie van de auteur (zie noot 1).

³² Jaarverslagen 1954-1961.

³³ Jaarverslagen 1954-1961.

Ambacht werd een instantie die zich inzette voor de toegepaste kunsten in het algemeen.³⁴ Een adviescommissie deed op de algemene bestuursvergadering van 5 november 1963 een voorstel tot herballotage. Er was een lijst samengesteld van 32 aangeslotenen die lid konden blijven. Negentien leden kwamen in aanmerking voor herballotage; tien individuele ambachtslieden en 22 ateliers werden afgewezen. De herballotage was bedoeld om niveauverlaging te bestrijden.³⁵ Bij de oprichting van Limburgs Scheppend Ambacht in 1949 liet de vereniging behalve kunstenaars en kunstambachtslieden ook 'artisans' toe. Artisans waren ambachtslieden die ambachtsproducten maakten naar ontwerp van derden. In de jaren zestig groeide het inzicht dat de artisans zich bij andere organisaties dienden aan te sluiten. De stichting wilde een duidelijke grens trekken tussen kunstenaars, kunstambachtslieden en artisans.³⁶ Vrije kunstenaars en de kunstambachtsindustrieën kregen wel toegang tot de stichting. Van de leden werd geen beroepsmatige beoefening van de toegepaste kunsten meer vereist.³⁷ Steeds meer kunstenaars die zich ook bezig hielden met toegepaste kunst sloten zich aan. Ook industriële bedrijven die toegepaste kunst vervaardigden, zoals de Kristalunie en de Koninklijke Sphinx-Céramique, werden nu als lid toegelaten. In 1958 was dat nog op principiële bezwaren gestuit; alleen de industriële ontwerpers van deze bedrijven werden toen toegelaten.³⁸

Als gevolg van de herballotage daalde het aantal leden van 85 in 1961 tot 35 in 1963. In de jaren 1965-1968 waren er vrijwel constant 45 aangeslotenen. De jaren daarna liep dit aantal op naar zestig.³⁹ Vooral de beeldhouwers profiteerden van de reorganisatie. Zij werden de grootste ambachtsgroep binnen de stichting.

De relatie met het COSA

De contacten met het COSA waren vooral gericht op deelname aan de permanente tentoonstelling te Delft en de exportactiviteiten van het COSA. Aan de nationale en internationale activiteiten van het COSA werd zoveel mogelijk meegewerkt. Zeventien leden namen deel aan de landelijke collectieve tentoonstelling die in 1954 ter gelegenheid van het eerste lustrum van het COSA werd georganiseerd in de gebouwen van de Sociaal Economische Raad te 's-Gravenhage.⁴⁰ In 1956 werd er weer een landelijke tentoonstelling georganiseerd in het SER-gebouw. Enkele leden van de vereniging namen gedurende de jaren 1957-1961 deel aan de COSA-tentoonstelling van de Vereniging Nederlands Fabrikaat.⁴¹

³⁴ Statuten 1961.

³⁵ Bijlage bij AB, Maastricht 5 november 1963.

³⁶ Brief van SAL aan de provincie, Maastricht 28 januari 1963.

³⁷ AB, Maastricht 30 november 1960.

³⁸ DB, Maastricht 18 februari 1959.

³⁹ Jaarverslagen 1961-1977.

⁴⁰ Jaarverslag 1954.

⁴¹ Jaarverslagen 1857, 1959, 1960, 1961.

TENTOONSTELLING

LIMBURGS SCHEPPEND AMBACHT

DOMINICANERKERK MAASTRICHT 8-24 AUGUSTUS 1950

Cover van de catalogus bij de SAL-tentoonstelling, augustus 1950. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

Het tijdschrift *Scheppend Ambacht* van het COSA met artikelen over ontwikkelingen in binnen- en buitenland vormde een bindende factor tussen de regionale organisaties (sinds 1949). In het tijdschrift werden interviews en reportages over het kunstambacht geplaatst, maar ook recensies van exposities, werkplaatsreportages en verslagen van de activiteiten van de regionale verenigingen. De leden konden met foto's de aandacht vestigen op hun werk.⁴² In 1949 waren er vijfhonderd abonnees geregistreerd, waarvan slechts vijftwintig in Limburg. Het bestuur besloot daarom de leden een gratis abonnement aan te bieden.⁴³ De ruimte in het tijdschrift voor berichten van de regionale verenigingen was overigens beperkt.⁴⁴ Ter gelegenheid van het twintigjarig jubileum van *Scheppend Ambacht Limburg* werd in oktober 1970 een speciaal Limburgnummer uitgegeven.⁴⁵ Bij het twintigjarig bestaan werd ook een overzichtstentoonstelling gehouden van werk van aangesloten Limburgse kunstenaars in de zalen van de permanente expositie te Delft.

De inkomsten

In de begintijd was de vereniging grotendeels aangewezen op subsidie van het COSA, die meer dan de helft van de jaarlijkse inkomsten bedroeg. Door het COSA werden ook bijdragen verleend voor incidentele interregionale of internationale activiteiten. Later werd de financiële relatie met het COSA moeizamer. Het COSA was afhankelijk van subsidie van het departement van economische zaken. Daar deze niet toereikend was, trachtte het COSA in 1958 financiële steun te krijgen van het ministerie van onderwijs, kunsten en wetenschappen, maar dit verzoek werd in 1959 afgewezen.⁴⁶ Dit leidde tot een halvering van de COSA-subsidie in 1959 en 1960 en het volledig wegvallen daarvan in 1961, een gevoelige financiële aderlating.⁴⁷ Tot 1967 werd geen subsidie van het COSA ontvangen.⁴⁸ De subsidies van provincie, gemeenten en bedrijfsleven werden in verhouding tot die van het COSA steeds belangrijker. In mei 1951 verleenden Maastricht, Kerkrade en Roermond hun eerste bijdrage. In 1952 volgden Heerlen, Valkenburg en Sittard.⁴⁹ In 1957 besloot de vereniging aan alle gemeenten in Limburg subsidie te vragen, voorheen gebeurde dit alleen aan gemeente met meer dan 10.000 inwoners.⁵⁰ Deze actie had succes, want in 1961 waren er 47 gemeenten die een geldelijke bijdrage leverden.

In de jaren 1960 steeg de provinciale subsidie aanzienlijk. Tussen 1962 en 1975 was de provinciale subsidie met 37 procent de belangrijkste bron van

⁴² Ledenvergadering, Roermond 29 maart 1950.

⁴³ AB, Maastricht 7 maart 1950.

⁴⁴ AB, Maastricht 3 november 1950.

⁴⁵ Jaarverslagen 1970-1971.

⁴⁶ AB, Maastricht 28 september 1959.

⁴⁷ AB, Maastricht 3 november 1958.

⁴⁸ Brief van het COSA aan het SAL, Delft 18 juli 1961.

⁴⁹ Lijst van aan Limburgse gemeenten aangevraagde subsidies.

⁵⁰ AB, Maastricht 8 mei 1957.

Kist-kast door Smeets' Handwerk, geëxposeerd op een tentoonstelling in 1952. Uit: *Het meubel en de stoffering*, afl. 9 (1952), september. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

inkomsten. Voorts wierf men donateurs bij het bedrijfsleven dat vanaf 1953 geldelijke steun verleende. De inkomsten uit bedrijfssubsidies werden in de loop van de jaren steeds hoger. Vanaf 1949 kreeg de vereniging, later stichting, jaarlijks een subsidie van de Kamer van Koophandel. De vereniging stimuleerde de leden de contributie vrijwillig te verhogen.⁵¹ In de periode 1949-1975 bedroegen de contributies gemiddeld negen procent van de totale periodieke inkomsten.

Kunstzinnige normen en opvattingen

Kunstambacht of scheppend ambacht

Het 'scheppend ambacht' bestreek zowel het gebied van de kunst als dat van het ambacht. De ambachtsman tracht door middel van materialen, vormen en kleuren op creatieve wijze en gebruikmakend van de ambachtelijke techniek, gestalten te geven aan zijn ideeën en gevoelens.⁵² Karakteristiek voor het scheppend ambacht was het vervaardigen van gebruiksvoorwerpen, waardoor het ook wel 'gebonden kunst' of 'toegepaste kunst' werd genoemd.⁵³ Door artistieke kwaliteit, ambachtelijke werkwijze en gebruiksdoel werd het scheppend ambacht begrensd tegenover de vrije kunst (het product heeft geen gebruiksdoel), de

⁵¹ AB, Roermond 31 mei 1951 en 5 oktober 1951.

⁵² A.H.W.J. Quaedvlieg, 'De bevordering van het kunstambacht in Nederland en het overheidsbeleid met betrekking daartoe', *Scheppend Ambacht* 20/4 (1969) 1.

⁵³ R. Smeets in: *Scheppend Ambacht* 17/1 (1966) 3-9.

kunstindustrie (het product wordt op niet-ambachtelijke wijze vervaardigd), de industriële vormgeving (dient de industriële massaproductie), de kunstnijverheid (heeft een industrieel karakter en is niet creatief) en tenslotte de volkskunst (niet creatief). In de praktijk overlaptten de gebieden elkaar.⁵⁴

Het LSA trok in de jaren 1949-1953 een scherpe grens tussen toegepaste kunst en vrije kunst. De voorzitter was hierin bijzonder pertinent: 'Ik zou in onze vereniging het woord kunstenaar willen vermijden'.⁵⁵ Bij aspirantleden besliste dit onderscheid over de toelating. In de praktijk had daarbij esthetisch adviseur R. Smeets als lid van de toelatingscommissie een doorslaggevende stem.⁵⁶

Katholiek karakter en kerkelijke kunst

Van meet af aan was er veel aandacht voor kerkelijke kunst. In na-oorlogs Limburg waren er bouwplannen voor vijftig nieuwe kerken. Daar lag een markt open. Van oudsher was de kerk in Limburg de voornaamste opdrachtgever van het scheppend ambacht. Daardoor waren diverse ambachten tot bloei gebracht, zoals goud- en zilversmeden, glazeniers, beeldhouwers, ornamentsnijders, orgelbouwers, polychromeurs, kerkdecoreateurs, paramentontwerpers en borduurders. De binding met de kerk was echter losser geworden.⁵⁷ Tengevolge van gewijzigde opvattingen over kerkarchitectuur en liturgie was de vraag naar kunstambachtsproducten na 1945 teruggelopen.⁵⁸ Desalniettemin probeerde het LSA opdrachten te werven bij kerkelijke nieuwbouw.

Dat was in overeenstemming met de grote rol die het religieuze element speelde in de kunstopvatting van de vereniging.⁵⁹ Het LSA behoorde duidelijk tot de katholieke zuil. Het katholieke karakter werd door bestuursleden veelvuldig uitgedragen. Zo schreven Smeets en Goossens in 1949:

*'In de oude Christelijke maatschappij besepte de werkende mens beter dan thans, dat hij zijn vermogens en kracht van de Schepper had ontvangen om ze hem weer terug te geven. Met en door zijn werk sprak hij tot God. Hij deed zijn werk onder het oog van God. Was dit niet een reden te meer om het goed te doen en naar het meesterschap te streven? Het hanteren van hamer en zaag, het oplossen van een probleem, het werken zelf gaf vreugd en geluk. Hoeveel harmonischer kunnen de dingen samengaan in de Christelijke opvatting van de arbeid waar deze zelf voornamer wordt geacht dan het product of het geld, dat ervoor verkregen wordt!'*⁶⁰

⁵⁴ A.H.W.J. Quaedvlieg, 'De bevordering van het kunstambacht', *Kroniek van het Ambacht/Klein- en Middenbedrijf* 23/4 (1969) 225-234.

⁵⁵ Correspondentie A. Goossens-LSA, Tegelen 23 januari 1951.

⁵⁶ Zijn methodiek wordt treffend geïllustreerd aan de hand van een beschrijving van het werk van mevrouw Eplé de Witt-Huberts uit Geulle in 1952. Het werk werd geweigerd omdat het te kenmerkend was voor vrije kunst. Ook pasten het traditionele karakter en de naturalistische elementen van het werk niet binnen de stijlopvattingen van Smeets.

⁵⁷ A. Goossens en R. Smeets, *Ontwikkeling der welvaartsmogelijkheden in Limburg* (Maastricht 1949) 63.

⁵⁸ COSA, *De bevordering van het kunstambacht in Nederland en het overheidsbeleid met betrekking daartoe* (1969) 63.

⁵⁹ Brochure LSA 1950.

⁶⁰ Goossens en Smeets, *Ontwikkeling der welvaartsmogelijkheden*, 60.

In de Spiegel van Limburg gaf R. Smeets in 1950 zijn katholieke visie op het scheppend ambacht:

'Als een kleine afbeelding van de Schepper staat de ware ambachtsman tussen de mensen [...]. Iedere handwerker moet ernaar streven dat zijn werk de geest Gods ademt; hij moet een gelovig mens zijn, die zoekt naar de diepere zin van de dingen. Hij moet vormen scheppen, waarin de waarheid is belichaamd. Wanneer de geest Gods - de waarheid - uit de harten en het leven der meubelmakers en pottenbakkers en smeden verdwenen is, dan is in die meubels en in die potten en dat smeedwerk niet meer de waarheid belichaamd.'

De opvattingen van Smeets getuigden van een diepe religiositeit, een organisch wereldbeeld en een afkeer van rationalisme en individualisme:

*'God heeft aan de mensen werkstoffen gegeven en iets van zijn scheppende geest om ook, naar Zijn voorbeeld, de stof leven en gestalte te geven. De schoonste dingen zijn steeds geboren uit een gemeenschap. En de individualistische kunstenaar is met al zijn "allerindividueelste expressies van de allerindividueelste emoties" een arme mens en in de natuurlijke en bovennatuurlijke orde der dingen een zielig verschijnsel.'*⁶¹

Zulke in de geloofsgemeenschap wortelende handwerkskunst kon bij uitstek bloeien in Limburg:

*'Het komt dus, ook voor wat het handwerk betreft, neer op het aankweken van een levende, gezonde geest, die alleen kan opbloeien uit een levende en gezonde gemeenschap, welke van haar kant weer leven en gezondheid put uit een waarachtig, levend Christendom. En hier mogen wij dankbaar zijn dat er nog zoveel goeds schuilt in ons Limburgse volk, dat daarmee zeker een gezonde groeibodem kan vormen voor een nieuwe bloei, ook van de handwerkscultuur.'*⁶²

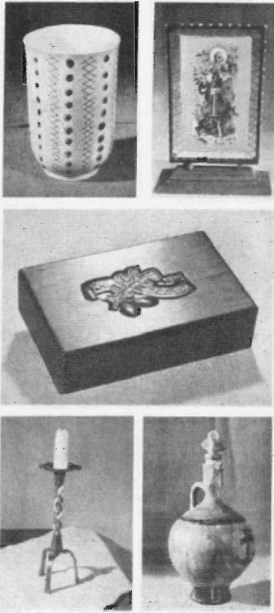
Het bestaan van een typisch 'Limburgse' ambachtskunst was echter niet onomstreden, ook al had die een kerkelijk karakter.⁶³ De Limburgse ambachtskunst had veel kenmerken van wat men noemde 'moderne' kerkelijke kunst.⁶⁴ Volgens secretaris Lejeune waren er geen diepgaande verschillen tussen het scheppend ambacht in Limburg en in de rest van Nederland. Wel waren er karakterverschillen, veroorzaakt door de aard van het volk en door het katholieke milieu. De zuidelijke aard van het scheppend ambacht werd door Lejeune als vormenrijker en fantasierijker beoordeeld. De godsdienst en de opdrachten van de kerk beïn-

⁶¹ Begeleidingsbrief bij openingsrede prof. dr. W.R.H. Heere, Maastricht 12 oktober 1950.

⁶² R. Smeets, 'Limburgs Scheppend Ambacht', *Spiegel van Limburg/Limburg, jaarboek 1* (1950) 73-77.

⁶³ Correspondentie E. Lejeune-W. Hofman, Maastricht 2 april 1951. Volgens Lejeune waren er geen specifiek Limburgse ambachten.

⁶⁴ Recensie van de tentoonstelling in het Internationaal Cultureel Centrum te Amsterdam, *Trouw* 10 februari 1949.

HET HANDWERK IN DE MACHINETIJD

Er zijn velen in deze tijd, waarop de moderne techniek haar onafgebroken invloed heeft, die betwijfelen of het handwerk op de handwerkvolwassen nog een reden van bestaan hebben. Er zijn ook velen, die van opvoeding van vele predikanten worden, te moeten propageren door de leuze: „terug naar het handwerk.“ Het is duidelijk dat de men. van deze tijd voor vele dingen van het dagelijks gebruik, niet meer bereikt kan bij de handwerkman en welkewijze en gaarne het machinele product zal aanschaffen. Dit product moet voldoen aan de volgende eisen: het moet goedkoop zijn, uitvoerig duurzaam, van goede kwaliteit en het moet een goede en prettige vorm hebben, waaraan duidelijk het menselijke karakter optuikt. De industrie moet zich hierop toeleggen en er zich niet meer beperken aan haar producties die wijze te geven, althoef ze met de hand vervaardigd zijn. Zij moet een haar producties geen kunstmatig voorkeuren trachten te geven door er met een artistiek smaakje af te met ingepaste, uitdrukken of opzinnen verschieden te ontwerpen om kinderen te spreken en de „karakter“ van de koper en deze afdoen te middelen en zijn smak met meer te belevaren.

Het handwerk daarentegen, en beperken van hier afzijdig het het schepend ambacht moet de ambten meer spreken met de industrie te willen concurreeren door het maken van industriele dingetjes, doch zich niet gaan richten op die dingetjes, welke de machine nooit zal kunnen maken en welke juist het machinele product haar plaats zullen blijven hebben, wil de volharding en de bewaaring van deze tijd niet geheel verliezen. Ook het werk van de ambachtsman moet duurzaam, dierlijk en noodzakelijk zijn en het kenmerk moet van het handwerk.

Mechan. en handwerk moeten in deze tijd niet tegenover elkaar staan, doch juist elkaar harmonisch aanvullen en elkaar kunnen geven aan de dingen, waarmee de mens in zijn leven zich omringt. In de leuzen de handwerk en kunst moet ik handwerk, welke van het goed fabrikanten moet bij de vervaardigen, in de representatieve zaken van menselijke geschiedkundig en in artistiek ook van het woonst. Het is duidelijk, dat de vervaardigen moet het handwerk niet alleen, waaraan de hand van de ambachtsman wijding en toets gegeven heeft. Het een deelsheid van met de ambachtsman en gaarne te leren op te dragen optuikt, heeft te werken te maken, doch wanneer ik mijn vervaardigen te vervaardigen een vervaardigen wil ik het kan gaarne in den arm nemen voor een origineel werkstuk, met persoonlijk en het van niet minder meer een product koper, waaraan de machine te vervaardigen geprepareert heeft, met of zonder

Handwerk vervaardigen worden er juistlijk niet uitgegeven en vervaardigen te maken en te v. uit van handwerk met de overzetting kunnen, dat ook in dit machinale tijdperk het noodzakelijk is om vervaardigen te maken met de handwerkman om hem te laten van de machinele product of product een artistiek product te laten maken, een product, waaraan meer een vervaardigen persoonlijk smaak, onder degenen, die het vervaardigen, de vervaardigen heeft. Dit laatste kan worden vervaardigen werkstuk, het laatste met meer en daten en van of andere persoonlijkheid te laten geven de vervaardigen bevindt aan de een, eenste dag.

Breuk de kleine afbeeldingen hieraan en U zal bereikt op hoeveel verschillende manieren en uit tal van materialen, waaraan de afbeeldingen te maken en te v. uit van handwerk met de overzetting kunnen, dat ook in dit machinale tijdperk het noodzakelijk is om vervaardigen te maken met de handwerkman om hem te laten van de machinele product of product een artistiek product te laten maken, een product, waaraan meer een vervaardigen persoonlijk smaak, onder degenen, die het vervaardigen, de vervaardigen heeft. Dit laatste kan worden vervaardigen werkstuk, het laatste met meer en daten en van of andere persoonlijkheid te laten geven de vervaardigen bevindt aan de een, eenste dag.

Fotobrochure uitgegeven door Scheppend Ambacht Limburg, 1950. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

vloedden vaak de keuze van het onderwerp. De bloei van de kunstambachten was in Limburg sterk door de opdrachten van de kerk beïnvloed.⁶⁵

In de jaren 1950 bleef de aandacht voor kerkelijke kunst binnen het scheppend ambacht groot. In het boek *Het Scheppend Ambacht in Nederland* uit 1956 waren de Limburgse inzenders R. Rats, D. Wildschut, F. Slijpen en F. Tuinstra geselecteerd vanwege hun christelijke voorstellingen.⁶⁶ In een fotobrochure van het LSA uit 1955 hadden 19 van de getoonde 43 afbeeldingen betrekking op kerkelijke onderwerpen. Het Limburgs scheppend ambacht had in deze jaren nog een duidelijk katholiek imago.

Toegepaste ambachtskunst tegenover industrie en vrije kunst

Aanvankelijk was er binnen de vereniging een zekere gereserveerdheid ten opzichte van de industriële en de vrije kunst. Hoewel de verschillende specialisten in de loop der jaren steeds meer op elkaars gebied opereerden, bleef de vereniging het eigen karakter van elk benadrukken. Wat waren de verschilpunten tussen ambachtskunst, vrije kunsten en industrie? De vrije kunsten waren ‘stofgebonden’ en bij het ambacht was het nuttigheidselement belangrijk. Het diende als gebruiksvoorwerp of ter versiering. Het vrije kunstwerk was autonoom terwijl het ambacht dienend was. Dit gericht zijn op het gebruiksdoel

⁶⁵ Brief aan S. Gronner van het SAL, Maastricht 31 juli 1956.
⁶⁶ Ch. Bressers en R. Smeets, *Het scheppend ambacht in Nederland* ('s-Gravenhage 1956).

leidde tot concurrentie met het fabrieksproduct. Het ambachtswerk speelde door de opkomst van het industrieproduct nauwelijks nog een rol bij de materiële behoeftebevrediging.⁶⁷

Het feit dat de industrie niet in staat was tot vervaardiging van een ambachtelijk kwaliteitsproduct, rechtvaardigde het bestaan van het ambacht uit maatschappelijk en cultureel oogpunt.⁶⁸ R. Smeets zag de industriële productie niet als een bedreiging voor het ambachtswerk, maar eerder als een bedreiging voor maatschappelijke waarden:

*'[...] het werkhuis van vroeger, waarin de Meester als een Vader was en werkte te midden van zijn gezellen, is vervangen door de fabriek waarin patroon en arbeider tegenover elkaar staan, vaak als vijanden. [...] De machine is niet meer helpster van de mens, niet meer werktuig en gereedschap en verlengstuk van zijn arm, doch heerseres over mensen en mensengeluk; hoe geheel anders staat en stond de vrije arbeidsman in de wereld. Hij kent de vreugde die verborgen ligt in het hanteren van zaag en hamer, van beitel en guts, en de vreugde die gelegen is in het oplossen van een probleem.'*⁶⁹

Volgens Smeets konden ambachtswerk en industrieproduct goed naast elkaar bestaan, als ze elkaar maar niet imiteerden en elk hun specifieke kwaliteiten konden behouden.

*'Het industriële massaproduct moet een kwaliteitsproduct zijn met eigen typisch machinekarakter: koel, onpersoonlijk en zonder versiering. Dan zal het geen afbreuk doen aan het waardevolle nobele voortbrengsel van de ambachtsman, hetwelk een eigen handwerksstijl en persoonlijk cachet heeft. [...] Het parool moet niet luiden: handwerk of machine, maar handwerk en machine.'*⁷⁰

Het LSA was van mening dat het scheppend ambacht economisch een belangrijke rol vervulde, omdat het een bron van vakmanschap was waaruit door de industrie geput kon worden. 'Ook voor de industrie van het gedegen artikel is goed vakmanschap nodig: aanvoelen van vorm en kleur'.⁷¹ Het LSA was overtuigd van de grote economische betekenis van de ambachtswerk voor de industrie.⁷²

De opvatting binnen Scheppend Ambacht Limburg was dat machine en handwerk elkaar aanvulden. De industrie bevrijdde de ambachtsman van een

⁶⁷ Jan Beerends, 'Aspecten van het scheppend ambacht', *Scheppend Ambacht* 5/1 (1954) 2-3.

⁶⁸ E.J.J. Salden, 'Wat wij willen', *Tijdschrift Ambacht*, afl. 2 (1949) 33-35.

⁶⁹ Smeets, 'Limburgs Scheppend Ambacht', *Spiegel van Limburg* 1 (1950) 77-78.

⁷⁰ Goossens en Smeets, *Ontwikkeling der welvaartsmogelijkheden*, 59-60.

⁷¹ Openingsrede tentoonstelling 1950 te Maastricht, W.R.H. Heere, 2.

⁷² E. Lejeune, *Nota betreffende de behoeften van het scheppend ambacht, speciaal ten aanzien van de verbetering van techniek en vormgeving der ambachtswerkproducten*, Maastricht 15 november 1952; correspondentie G. Verhorst-E. Lejeune, Maastricht 21 november 1952; rede van O. van Tussenbroek, *Industrie en ambacht* op algemene ledenvergadering, Roermond 12 maart 1953; *Scheppend Ambacht* 5 (1956) 58; algemene ledenvergadering, Maastricht 9 december 1959.

grote last; ze bevredigde doelmatig en goedkoop de behoeften van de massa. De creatieve ambachtsman kon zich beperken tot het unicum of tot de kleine serie. Ook inzake werkmethoden vulden handwerk en machine elkaar aan. De moderne handwerksman maakte gebruik van de technische mogelijkheden van zijn tijd. Omgekeerd was de industrie bij het voortbestaan van het ambacht gebaat omdat de machine niet in staat was haar eigen ontwerp te bepalen. De vraag naar goede vormgevers in de sector van de mechanische productie steeg en de industrie zocht haar ontwerpers en modellers onder de ambachtslieden. Ontwerpen vroeg om creatief talent en modelleren met de hand vereiste veel vakmanschap. Voorbeelden hiervan waren E. Bellefroid en P. Daems die als ontwerper-decorateur aan de keramische industrie verbonden waren. R. Smeets was ontwerper voor de sierkeramische werkplaats Russel-Tiglia.⁷³

In 1958 schreef J. Kockelkoren in *Scheppend Ambacht* over de relatie tussen industrie en ambacht. Aanvankelijk beheerste het ambachtelijk product niet slechts de sector van de gebruiksvoorwerpen, zoals meubelen, doch ook de strikt utilitaire producten. Na opkomst van de machine probeerde de industrie het ambacht te imiteren. Het ambacht bleef bij gebrek aan creatieve vormgeving oude stijlvormen imiteren en imiteerde oude meubelstijlen waarvan de machine de ornamentatie (nog) niet aankon. Sindsdien had de industriële vormgeving echter ontdekt dat de typische rationele machinale vorm een eigen schoonheid had. Dit leidde tot een nieuw vormbegrip en zuivering van de overdaad aan ornamenten. Het scheppend ambacht beperkte zich tot het unicum of het beperkte serieproduct en gaf het terrein van de utilitaire producten prijs. Ambachtsproducten hadden vooral in de religieuze en culturele sector een representatieve functie. Deze ontwikkeling verplaatste het zwaartepunt van ambachtelijke virtuositeit naar het creatieve, het scheppende element. Zo vervaagden de grenzen tussen scheppende ambachtsman en kunstenaar.⁷⁴

Ter gelegenheid van het derde lustrum van het COSA in 1963 sprak R. Smeets over kunsthandwerk 'nu en in de toekomst'. Smeets aanvaardde dat het handwerk geen rol meer speelde in de productie van functionele goederen en nam een positieve houding aan tegenover industriële productie. Hij onderkende de expliciete schoonheid van industriële ontwerpen. Waren deze producten vroeger kil en levenloos, ze hadden nu 'schoonheid van spirituele en abstracte aard'; ze toonden vormelegantie en perfectie als gevolg van superieure techniek. Het ondernemend kunsthandwerk moest het gebruik van nieuwe hulpmiddelen en materialen onderzoeken. Vernieuwing van de opleiding van de kunsthandwerker zou hiervoor noodzakelijk zijn.⁷⁵ Uit deze uiteenzetting bleek duidelijk, dat de houding ten opzichte van de industrie in deze periode was veranderd. Het scheppend ambacht had de strijd tegen de industrie definitief verloren. Jarenlang had het ambacht geprobeerd door hardnekkig vasthouden aan oude stijlvormen en door steeds verdergaande virtuositeit in de ornamentatie, zijn

⁷³ *Scheppend Ambacht* 5 (1956) 58.

⁷⁴ J. Kockelkoren in: *Scheppend Ambacht* 6 (1958) 125-128.

⁷⁵ R. Smeets, 'Kunsthandwerk nu en in de toekomst', *Scheppend Ambacht* 2 (1964) 27-37.

René Smeets, Glas-in-lood raam. Uit: Limburg Scheppend Ambacht, Venlo, 1955 Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

positie tegenover de industriële productie te verdedigen. Het vasthouden aan verouderde stijlvormen verzwakte de concurrentiepositie van de toch al dure handwerksproducten nog meer en verder was de razendsnel evoluerende industriële productie op het gebied van technische perfectie niet bij te benen. De industriële vormgeving had in de moderne woning geleid tot een heldere, eerlijke en harmonieuze nieuwe stijl. Het ambacht en de toegepaste kunst hadden de taak om door middel van unica de sfeer in deze woningen te vermensenlijken en de mogelijkheid te bieden voor individualiteit.⁷⁶

Opvoeding tot hoger kunstbesef

Secretaris Lejeune vond het noodzakelijk het publiek op te voeden, zowel in haar eigen belang als dat van het scheppend ambacht.

'Het publiek moet inzicht bijgebracht worden in de culturele waarden welke in het kunsthandwerkproduct zijn gelegen. Het moet leren de handwerksman te waarderen, die door zijn arbeid werkt aan het geluk van zijn medemensen. [...] Het moet goede smaak bijgebracht worden, onderscheidingsvermogen in wat verantwoord en wat kitsch is. De nadruk moet liggen bij de woninginrichting en bij het eenvoudig gebruiksgoed'.⁷⁷

In zijn openingsrede van de Maastrichtse tentoonstelling in 1950 werkte professor W. Heere deze gedachte uit. Hij wilde de jonge consument scholen en overhalen tot aanschaf van hoogwaardige ambachtsproducten.

'Te lang reeds hebben we geprobeerd uit laag winstbejag uit de mens weg te vegen het verlangen naar het schone ding en hem vol te stoppen met de bonte kitsch van de massaproductie, Het zal tijd kosten, nooit versagende arbeid, goede voorbeelden, om onze jongen mensen weer warm te maken voor iets moois. Kent ge echter mooier doel voor middelbare scholen, voor nijverheidsonderwijs, voor volkshogeschool en avondcursus, dan jongen mensen te leren zien, te leren bouwen hun eigen omgeving, een schoon huis?'⁷⁸

De opvatting dat het publiek cultuurbesef en goede smaak moest worden bijgebracht bleef in de jaren 1950 volop aanwezig en was in publiek optreden, tentoonstellingen maar ook in de doelstelling van een organisatie als Mens en Woning bespeurbaar. Mens en Woning was een in 1959 opgericht samenwerkingsverband van de vereniging Ons Limburg, de stichting Thuis Best, de KAB-Limburg, de Katholieke Limburgse Middenstandsbond en het SAL voor het inrichten van modelwoningen. De belangrijkste taak van Mens en Woning was de opvoedende taak. De adviserende en praktische taak diende daaraan onder-

⁷⁶ 'Toegepaste kunst en creatieve vormgeving', *De Nieuwe Limburger* 16 november 1963.

⁷⁷ Lejeune, *Nota betreffende de behoeften van het scheppend ambacht*, 1.

⁷⁸ W.R.H. Heere, *Openingsrede tentoonstelling te Maastricht 1950*, 2.

geschikt te worden gemaakt. Ook regionale tentoonstellingen werden heel belangrijk geacht als cultuurbevorderend element. Ze waren een geschikt middel om belangstelling voor beeldende kunst en kunstnijverheid te kweken, vooral in kringen waar museumbezoek geen traditie was.⁷⁹

Opvoeding van de ambachtsman

Het LSA vond het noodzakelijk dat ambachtslieden hun technische en artistieke ontwikkeling verbeterden. Gedegen vakmanschap en artistieke aanleg waren, naast een ruime algemene ontwikkeling, voor de ambachtsman de beste garanties voor succes in zijn werk. De geestelijke ontwikkeling van de ambachtsman werd daarmee in verband gebracht: 'Ongetwijfeld zal het product schoner, edeler zijn, naarmate de maker ervan een cultureel hoogstaand mens is'.⁸⁰ De opleiding tot waarlijk goede ambachtslieden moest gepaard gaan met een algemene opvoeding tot goede smaak en dat kon niet anders dan nauw verband houden met de opvoeding tot 'betere' mensen.⁸¹ Scholing van de ambachtslieden leek vooral noodzakelijk op het gebied van vormgeving. Tijdens vormgevingscursussen, studiebijeenkomsten en excursies konden de ambachtslieden kennis maken met goede ontwerpvoorbeelden.⁸² In 1951 en 1952 organiseerde het bestuur verschillende cursussen om de ontwerper en de ambachtsman te scholen in de kunst van het ontwerpen.⁸³ In de jaren daarna bleek de animo voor dit soort cursussen onder de leden echter gering te zijn en raakte het bestuur ervan overtuigd dat het de ambachtsman niet kon scholen. Na 1954 werden geen cursussen en vormgevingsdagen meer georganiseerd. Wel bleef de vereniging excursies naar belangrijke objecten en manifestaties op het gebied van schepend ambacht organiseren. Het SAL bleef de kennismaking met de goede voorbeelden van toegepaste kunst en het onderlinge contact tussen de leden stimuleren.⁸⁴

De promotie van het scheppend ambacht

Tentoonstellingen in Limburg

De eerste LSA-tentoonstelling *Werkende Handen* werd gehouden van 8 tot 24 augustus 1950 in de Dominicanenkerk te Maastricht.⁸⁵ Ze trok ruim zesduizend bezoekers. Meer dan zestig ambachtslieden namen deel, onder wie pottenbakkers, wevers, edelsmeden en houtsnijders. Ook typografie, boekbinden en illustreren waren vertegenwoordigd. De catalogus was gemaakt door R. Smeets.

⁷⁹ H. Verwiël, 'Scheppend ambacht en cultuurspreiding', *Scheppend Ambacht* 1 (1955) 5.

⁸⁰ Goossens en Smeets, *Ontwikkeling der welvaartsmogelijkheden*, 63-64.

⁸¹ Oriënterende bestuursvergadering, Roermond 20 oktober 1949.

⁸² Lejeune, *Nota betreffende de behoeften van het scheppend ambacht*, 3.

⁸³ AB, Maastricht 3 november 1950; Brief van LSA over vormgevingscursus, Maastricht 30 augustus 1951; Jaarverslag 1951; Presentielijst meubelmakerscursus 1952.

⁸⁴ Jaarverslag 1955.

⁸⁵ De tentoonstellingscatalogus van 1950.

Pierre Daems, Servies "Sphinx" Uit: Limburg Scheppend Ambacht, Venlo, 1955 Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

De tentoonstelling bezorgde de vereniging naamsbekendheid; de recensies waren gunstig en uitvoerig. Van 19 juli tot 3 augustus 1952 werd een tweede regionale tentoonstelling gehouden in dezelfde kerk. Dit keer namen ook Duitse en Belgische verenigingen deel en werd er een contactdag gehouden om internationale contacten te leggen en van gedachten te wisselen.⁸⁶ De expositie telde zeventuizend bezoekers. De meubelkunst domineerde de tentoonstelling,⁸⁷ maar er was ook edelsmeedkunst, boekdruk- en boekbindkunst, weef- en borduurwerk, glas-in-loodkunst, keramiek en kerkelijke kunst te zien.⁸⁸ In de jaren 1950 werd verder deelgenomen aan verschillende tentoonstellingen in Limburg, zoals de middenstandstentoonstelling te Maastricht, georganiseerd in het kader van het veertigjarig jubileum van de Nederlandse Katholieke Middenstandsbond, de jaarlijkse verkoopexposities in Kasteel Hoensbroek en een tentoonstelling van de Culturele Kring Elsloo (1958).⁸⁹ In de jaren 1960 werden onder meer tentoonstellingen gehouden in Weert (1963), Venray (1963-1971), Venlo (1964), Brunssum (1965), Sittard (1966), Maastricht (1967 Bonnefantemuseum) en Kerkrade (1968).

Op 27 november 1957 vond in Maastricht de opening plaats van een permanente expositie in de parterre van het huis Bredestraat 21. Op de expositie was veel foto- en documentatiemateriaal aanwezig, zodat de bezoeker zich kon informeren over de inzenders, de werkstukken, de prijzen enzovoort.⁹⁰ De per-

⁸⁶ AB, Roermond 23 november 1951.

⁸⁷ Jaarverslag 1952.

⁸⁸ Tentoonstellingsbrochure 1952 en AB, Roermond 23 november 1951.

⁸⁹ Jaarverslagen 1954-1957; AB, Roermond 7 september 1955; AB, Maastricht 3 november 1958.

⁹⁰ Jaarverslag 1956.

manente expositie werd regelmatig van nieuwe werkstukken voorzien, terwijl tevens exposities van afzonderlijke kunstambachtslieden werden gehouden. Later verhuisde de permanente tentoonstelling naar de vestiging van de stichting in het pand van de VVV, Stokstraat 8.

Deelname aan internationale tentoonstellingen

Vanaf het begin nam het LSA onder auspiciën van het COSA deel aan internationale tentoonstellingen, zoals de *International Canadian Trade Fair* in Toronto (1951) en de *Mostra Mercato Nazionale e Internazionale dell' Artigianato* te Florence (1952, ook in 1957).⁹¹ Verder organiseerde het COSA samen met de Economische Voorlichtingsdienst exposities en jaarbeurzen binnen en buiten Europa.⁹² In het kader van een uitwisseling België-Nederland werden tentoonstellingen georganiseerd in Den Haag en Brussel.⁹³ Het COSA organiseerde in 1958 een collectieve tentoonstelling in het expositiecentrum van het West-Vlaams Comité voor Kunstambachten te Brugge.⁹⁴ Ook op de werelddtentoonstelling te Brussel (1958) werd geëxposeerd.⁹⁵ Vanaf 1959 werd er op de handelsafdeling van de Nederlandse ambassade te Brussel jaarlijks een kleine permanente expositie ingericht.⁹⁶ Jaarlijks stuurde het COSA een collectieve inzending naar de internationale tentoonstelling in München. Ook waren Limburgers vertegenwoordigd op de *Holland-expositie* in Zweden en op de expositie *Eurac* in Gent in 1963.⁹⁷

Namens het COSA onderhield Scheppend Ambacht Limburg contacten met Belgische en Duitse zusterorganisaties zoals de Belgisch-Limburgse Commissie voor Kunstambachten en Kunstnijverheden (Hasselt) en de Arbeitsgemeinschaft des Kunsthandwerks am Niederrhein (Düsseldorf).⁹⁸ In het kader van samenwerking met de aangrenzende gebieden in het buitenland nam de vereniging, samen met het kunstambacht uit Luik en Aken, in 1954 deel aan de tentoonstelling *Le destin Européen de la Meuse* te Luik.⁹⁹ De vereniging organiseerde excursies naar zusterorganisaties in Nordrhein-Westfalen.¹⁰⁰ In 1973 nam men te Aken deel aan een culturele manifestatie onder het motto *Begegnungen mit den Niederlanden*.¹⁰¹ In de voormalige Augustijnenkerk te Maastricht werd in oktober 1975 een internationale tentoonstelling gehouden van kunst en kunstambacht uit de regio's Aken, Luik en Limburg.¹⁰²

⁹¹ Jaarverslagen 1951, 1952, 1953.

⁹² Jaarverslagen 1960.

⁹³ Jaarverslag 1956.

⁹⁴ Jaarverslag 1958.

⁹⁵ Jaarverslag 1958.

⁹⁶ Jaarverslag 1960.

⁹⁷ Jaarverslag 1965.

⁹⁸ Jaarverslagen 1962-1977.

⁹⁹ Jaarverslag 1954.

¹⁰⁰ Jaarverslag 1955.

¹⁰¹ Jaarverslagen 1972-1973.

¹⁰² Jaarverslagen 1964-1971.

Smeets' Handwerk, Woninginrichting 1952. Uit: *Limburg Scheppend Ambacht*, Venlo, 1955 Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

Inrichting van modelwoningen

In een artikel in *Scheppend Ambacht* onder de titel *De twaalf geboden voor een goede woninginrichting* gaf R. Smeets in 1958 enkele goede raadgevingen aan het kopend publiek. Als eerste vereiste stelde hij dat de inrichting van het huis een afspiegeling moest zijn van het eigen karakter, levenshouding, stand en inkomen. De maatschappij verdeelde hij in drie standen: de boeren, de arbeiders en de burgers. Iedere stand moest bij de inrichting van zijn huis zichzelf blijven. Een arbeiderswoning diende er anders uit te zien dan die van een boer of een ambtenaar.¹⁰³ Dat de woninginrichting moest worden ingedeeld naar standen kwam overeen met de sociale leer van de katholieke standsorganisaties.

Al in 1950 hoopte het LSA in samenwerking met bouwverenigingen een goede wooncultuur te bevorderen en uiteraard de afzet van haar leden te verhogen.¹⁰⁴ In 1951 richtte een van de leden een modelwoning in te Maastricht.¹⁰⁵ Het LSA besloot dit soort initiatieven te stimuleren en richtte in 1952 samen met bouwvereniging Ons Limburg en bouwstichting Thuis Best in Heerlen en Brunssum twee modelwoningen in met steun van de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB) en de Katholieke Limburgse Middenstandsbond.¹⁰⁶ In 1953 werden in samenwerking met Ons Limburg ook in Roermond en Maastricht

¹⁰³ R. Smeets, 'Twaalf geboden voor een goede woninginrichting', *Scheppend Ambacht* 1 (1958) 1-9.

¹⁰⁴ AB, Maastricht 3 november en Roermond 13 december 1950.

¹⁰⁵ Jaarverslag 1951.

¹⁰⁶ In het kader van de bevordering van de wooncultuur werd in de *Geerlingshof* een studiebijeenkomst gehouden over de taak van het scheppend ambacht bij het streven naar een nieuwe wooncultuur; jaarverslag 1952.

M. Schwiebert Maastricht, Woninginrichting 1952. Uit: *Het meubel en de stoffering*, afl. (1952), september. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

modelwoningen ingericht.¹⁰⁷ In 1954 volgde de opening van modelwoningen te Venlo, ingericht door de vereniging Ons Limburg, KAB, de Middenstandsbond en het SAL.¹⁰⁸ Het SAL probeerde met de KAB tot intensieve samenwerking te komen, ofschoon men beseftte dat arbeiders aangewezen waren op het goede industriemeubel. Desalniettemin zag men een taak voor de vereniging in de verbetering van de wooncultuur en de participatie van de ambachtsman aan inrichting en versiering van de Limburgse arbeiderswoningen.¹⁰⁹ Als voortzetting van de actie van de vereniging Ons Limburg, de stichting Thuis Best, de KAB-Limburg, de Katholieke Limburgse Middenstandsbond en het SAL voor het inrichten van modelwoningen werd in 1959 de vereniging Mens en Woning opgericht. De vereniging had een brede basis omdat een groot aantal maatschappelijke groeperingen, zoals stands-, vrouwen- en jeugdorganisaties en huisvestings- en onderwijsinstanties toetraden.¹¹⁰ Na de oprichting van Mens en Woning ondernam Scheppend Ambacht zelfstandig geen activiteiten meer op het gebied van woninginrichting.

¹⁰⁷ Jaarverslag 1953 en AB, Maastricht 10 augustus 1953.

¹⁰⁸ AB, Roermond 28 april 1954.

¹⁰⁹ AB, Maastricht 4 december 1957.

¹¹⁰ AB, Maastricht 21 mei 1959.

Andere verkoopbevorderende activiteiten

Met ontwerpen en prijsopgaven wilde men sportbonden, schutterijen en verenigingen ertoe bewegen sport- en ereprijzen met een ambachtelijk karakter in te voeren.¹¹¹ Bij bijzondere gebeurtenissen werden gelegenheidsgeschenken geproduceerd.¹¹² Zo mocht het LSA in 1950 het interieur van het gouvernement decoreren met haar producten.¹¹³ Ook op andere wijze trok men de aandacht van het publiek: in het centrum van Heerlen en Maastricht werden etalages ingericht met tijdschriften en producten.¹¹⁴

Op 5 september 1951 organiseerde de vereniging haar eerste 'ambachtsdag' te Maastricht met als thema de waarde en het bestaansrecht van het scheppend ambacht. Onder leiding van prof. dr J.J.M. Timmers kregen de vijftig deelnemers een rondleiding langs vele historische ambachtsproducten in het Bonnefantenmuseum. Architect J. Jans gaf een lezing over de positie van de regionale ambachtskunst, terwijl de dag werd besloten met een excursie naar een viertal kerken in Zuid-Limburg van wijlen architect Boosten om er voorbeelden van toegepaste kunst te bezichtigen.¹¹⁵ Op 31 oktober 1953 werd een tweede ambachtsdag georganiseerd in Kasteel Hoensbroek. 's Ochtends waren er voordrachten over het scheppend ambacht, vorm en versiering in de ontwikkeling van het kunstambacht, 's middags vonden er sectievergaderingen plaats van edelsmeden, glazeniers, meubelmakers, pottenbakkers, siersmeden, textiel- en leerbewerkers.

De verkoop van het ambachtsproduct werd gestimuleerd door een fotobrochure, die in 1950 verscheen naar ontwerp van en met tekst van R. Smeets. Daarin stonden naam, adres en een werkbeschrijving van de leden, voorzien van foto's van de ambachtsproducten.¹¹⁶ In 1955 stelde R. Smeets een fotoboekje samen ter gelegenheid van het eerste lustrum van de vereniging. Hij zette daarin de doelstelling van de vereniging uiteen. Het boekje behandelde verschillende materialen en hun verwerking tot voorwerpen van toegepaste kunst. De brochure was nuttig voor het verkrijgen van opdrachten en subsidies en voor het werven van leden.¹¹⁷ In 1962 verscheen de eerste fotofolder waarin aandacht werd besteed aan twee Limburgse kunstenaars of kunstambachtslieden. De folders werden toegezonden aan ongeveer duizend instanties en personen in en buiten Limburg.¹¹⁸ In de periode 1963-1968 verschenen er ongeveer twee folders per jaar, daarna werd de uitgave om onbekende reden gestopt.¹¹⁹ In 1967 ver-

¹¹¹ Goossens en Smeets, *Ontwikkeling der welvaartsmogelijkheden*, 64.

¹¹² Bijvoorbeeld: Bij bezoek Koningin aan Maastricht in 1950 (jaarverslag 1950); wisseltrofee voor *Anjerfonds Limburg* (mededelingenblad nr. 5).

¹¹³ Algemene ledenvergadering, Roermond 29 maart 1950. De werkstukken die het LSA plaatste in het gouvernementgebouw hadden enkele grote opdrachten van het Provinciaal Bestuur opgeleverd (AB, Roermond 9 juni 1954).

¹¹⁴ Jaarverslag 1950.

¹¹⁵ Jaarverslag 1951.

¹¹⁶ Brief secretaris LSA aan lid Van Meyel, Maastricht mei 1950; Jaarverslag 1950.

¹¹⁷ AB, Roermond 9 juni 1954; jaarverslag 1955.

¹¹⁸ Jaarverslagen 1962-1963 en AB Maastricht 5 november 1963.

¹¹⁹ Jaarverslagen 1962-1968.

Cover van de fotobrochure van SAL ter gelegenheid van het eerste lustrum Uit: Limburg Scheppend Ambacht, Venlo, 1955 Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

scheen een geïllustreerde brochure onder de titel *Verfraaiing van stad en dorp*, met werk van tien Limburgse kunstenaars.¹²⁰ Ter gelegenheid van het twintigjarig jubileum gaf het SAL in 1971 onder de titel *Adressen Gebonden Vormgeving in Limburg* een geïllustreerd adresboek uit.¹²¹

Conclusie

De in 1949 opgerichte vereniging Limburgs Scheppend Ambacht was vol plannen en idealen om het kunstambacht in de provincie nieuw leven in te blazen. De vereniging werd opgericht door een kleine groep enthousiastelingen. Velen van hen bleven tot het einde van hun leven of dat van de vereniging, actief in het LSA later SAL. Het was een groep katholieke mannen die door hun reguliere werkzaamheden in staat waren hun weg te vinden naar allerlei instanties en instellingen. Op vrij autocratische manier besliste het bestuur over de zaken binnen de vereniging. Zij begonnen met grote idealen zoals het redden van de toegepaste kunst in Limburg en opvoeding van publiek en ambachtsman. Al in het midden van de jaren vijftig gaf het bestuur de opvoedende pogingen ten opzichte van de ambachtsman op.

¹²⁰ Jaarverslagen 1966-1967.

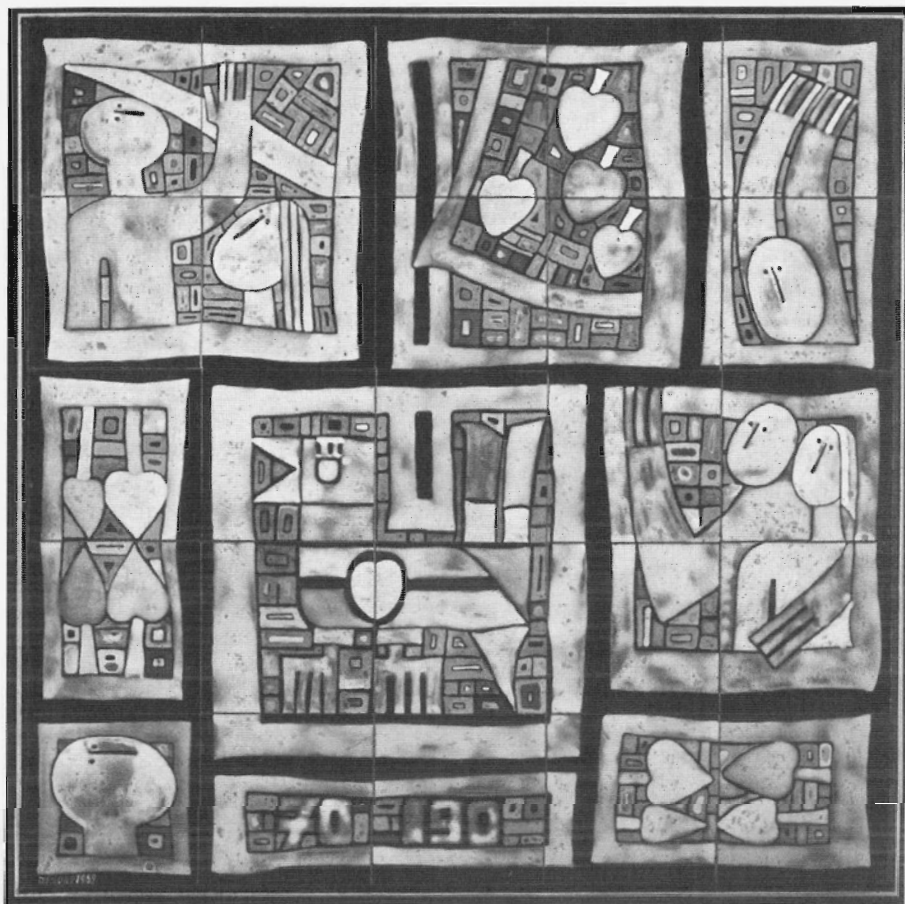
¹²¹ Jaarverslagen 1970-1971.

Tegen het einde van de jaren zestig was het bestuur ervan overtuigd dat de ambachtelijk-toegepaste kunst niet meer te redden was. Dit leidde tot het omzetten van de vereniging in een stichting. De nieuwe stichting moest zich gaan bezighouden met de algemene bevordering van de toegepaste kunst en minder met de directe belangenbehartiging van de ambachtskunstenaars. Dit ideaal kon de stichting niet verwezenlijken. De belangenbehartiging van de aangesloten leden bleef de belangrijkste taak van de vereniging. Wel had de herballotage, die verbonden was aan de reorganisatie, tot gevolg dat het aantal aangeslotenen fors afnam. Ten gevolge van de verandering van organisatievorm verdween ook de actieve inbreng van de kunstenaars in het SAL. Nog meer dan in de verenigingstijd, toen de ambachtsgroepen nog enige invloed hadden op het beleid, besliste het bestuur over wat er binnen het SAL gebeurde.

Het omzetten van de ideeën van het bestuur in de praktijk werd vooral belemmerd door de beperkte financiële middelen van de vereniging. Gedurende de hele bestaansperiode was het SAL niet in staat om financieel selfsupporting te worden en bleef het aangewezen op subsidies. Vanaf de jaren zestig waren subsidies zelfs de enige inkomstenbron. In de loop van de jaren zouden de bestuursleden zich ontwikkelen tot ware subsidiejagers. De opbrengsten van verkoopbemiddeling waren vrijwel te verwaarlozen.

Door de jaren heen bleef het SAL op min of meer dezelfde manier proberen het scheppend ambacht onder de belangstelling van het publiek en opdrachtgevers te krijgen. Het organiseren en het deelnemen aan tentoonstellingen, het inrichten van modelwoningen, het verspreiden van informatiemateriaal en voorlichting waren belangrijke promotiemiddelen. Het opzetten van een eigen permanente tentoonstelling was één van de grote idealen van de vereniging. Deze tentoonstelling die in 1957 van start ging, was echter een complete mislukking. Zowel publiek, opdrachtgevers, geldschieters als kunstenaars bleken nauwelijks warm te lopen voor de permanente expositie. De constante financiële tekorten die hierdoor werden veroorzaakt, maakten het SAL jarenlang vleugellam. Met het oog op de belangen van het kunstambacht in de woninginrichting hield de vereniging zich bezig met de inrichting van modelwoningen. Het inrichten van modelwoningen was een goede manier om opdrachtgevers direct te bereiken. Het SAL gaf diverse fotobrochures, fotofolders of adressenboeken uit waarin Limburgse ambachtskunstenaars werden gepresenteerd. Deze werden vooral gericht verspreid onder mogelijke opdrachtgevers, subsidiërende overheidsinstellingen en bedrijven.

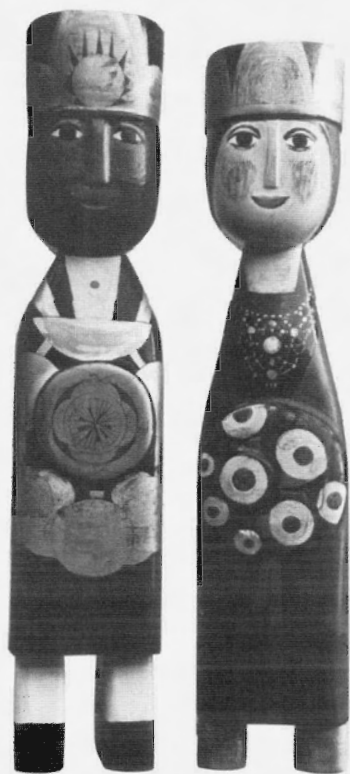
De door het SAL gehanteerde kunstopvattingen ondergingen in de loop van de jaren de nodige veranderingen. In de beginjaren van de vereniging domineerde een sterk opvoedend en belerend karakter. Het publiek werd een standsgebonden kunstbesef voorgehouden en de kunstambachtsman werd vooral kritisch gevolgd op het gebied van de vormgeving. Ten opzichte van industriële vormgeving en vrije kunsten was er een negatieve houding. Vanaf het midden van de jaren vijftig liet het bestuur het ideaal om de mens tot een hoger kunstbesef te brengen langzaam varen. Alleen via de in 1960 opgerichte vereniging

Sjeff Schijns, Industriële keramische ontwerpen, 1974. Uit: *Catalogus tentoonstelling Keramik und Design*. Sjeff Schijns. Gewerbeförderungsanstalt der Handwerkskammer Aachen. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

Mens en Woning probeerde het SAL nog een opvoedende rol te spelen. Tegen het einde van de jaren vijftig ontstond het besef dat de ambachtskunst die gericht was op het gebruiksvoorwerp, in Limburg geen toekomst had. De vereniging veranderde van karakter door zich te gaan richten op de monumentale kunst en de industriële productie. Binnen de vereniging werd creatieve vormgeving de norm. Dit ging ten koste van de artisans die het moesten hebben van ambachtelijke vaardigheid. In de loop van de jaren zestig bleek het bestuur steeds meer bereid om werk van aangeslotenen, dat eigenlijk onder de vrije kunst moest worden geklasseerd, te protegeren. Gezien de zeer beperkte vraag nam de aandacht voor de kerkelijke kunst sterk af.

Voor het SAL kon er in de jaren zeventig geen twijfel over bestaan dat het scheppend ambacht in Limburg geen toekomst had en dat de vereniging er niet in geslaagd was het kunstambacht van de ondergang te redden. Het SAL was er

Frans Timmermans. Schuttersechtbaar, beschilderd hout. Brochure SAL z.p., z.j. Archief SAL/LSA, SHCL EAN 628.

wel in geslaagd het scheppend ambacht en haar leden onder de aandacht van publiek en opdrachtgevers te brengen. Directe financiële resultaten voor de leden leverde dit niet altijd op, maar in indirecte zin hebben zij zeker geprofi-teerd van de bemoeienissen van de vereniging.